

«YÜZ İLİN TƏNHALIĞI» ROMANININ Q.MARKES YARADICILIĞINDA YERİ

Aynur QULİYEVƏ, ADU–nın dissertantı

Rəyçi: professor Q.QULİYEV

1967-ci ildə çapdan çıxan bu romanı Pablo Neruda «Don Kixot»dan sonra ispan dilində yazılan ən yaxşı əsər adlandırır. Yazıçının vətəninə «Yüz ilin tənhalıqı» bir o qədər yaxşı qarşılanmamışdı, ona qədər yazıçının özünün dediyi kimi «dörd şagird dəftərinin», yeni artıq dörd kitabın müəllifi olan Q.Markesi adi, «sırası» ədiblərdən sayırdılar. Lakin, roman Avropada, daha doğrusu, Fransada çap olunandan sonra tənqidçilər, ədəbiyyatşünaslar belə bir romanı kimin yazdığı ilə maraqlanırlar, istər forma, istər məzmun cəhətdən qeyri-adi, gözlənilməz təsir bağışlayan bu romanın müəllifini, onun yaradıcılığını daha yaxından tanımağa cəhd göstərirdilər. Tanınmış, bu gün Cənubi Amerika ədəbiyyatının fəxri sayıla biləcək bir çox məşhur yazıçılar kimi Qabriel Markesə də şöhrət Avropadan gəldi. Parisin ədəbi mühiti olmasaydı, bu gün qələminin qüdrəti ilə öyürdüyümüz Q.Markes bəlkə də olmazdı. Çünki, 1952-ci ildə Q.Markes «Xəzəl yarpaqlar» romanını Argentinanın «Losada» nəşriyyatına göndərmişdi və 20-30-cu illər ispan avanqardçılarının nəslindən olan bir yazıçı həmin romana mənfi rəy yazıb gənc müəllifə bu günkü dünya şöhrətli Q.Markesə yazıçılığı bir qırağa qoyub, başqa bir sənətin qulpundan yapışmağı məsləhət görmüşdü. Nə yaxşı ki, Q.Markes, dostuna məktub formasında yazdığı, «Özünü tənqid» adlı məqaləsində: «Xəzəl yarpaqlar»ın belə uğursuzluğundan sonra qələmdən daha möhkəm yapışacağam, nə vaxtdan bəri ağımda gəzdirdiyim «Ev» adlı yeddi yüz səhifəlik yeni romana başlayacağam, elə

Ədəbiyyatsünashıq

bu məqsədlə də doğulduğum kəndə, istinin yandırıb yaxdığı Arakatakaya - altmış yaşlı bakirə qızlar, heydən düşmüş polkovniklər qəsəbəsinə yollanacağam...” – deyə söz verir. Nə gözəl ki, öz sözünün üstündə durur... (*Garces Luque, Luz Maria. Tiempo y espacio en Cien anos de soledad. Ann Arbor, Michigan, 1985, 193 h, 20 cm*).

Əlbəttə ki, gələcək romanın konturları artıq bilinməkdəydi, belə ki, hələ 1950-ci illərin əvvəlində «El-Eraldo» qəzetində Q.Markes bir-birinin ardınca üç yazı dərc etdirdi. «Polkovnikin qızı», «Polkovnikin oğlu» və «Buendialar külfəti» adlanan bu üç yazı «Romanın cizgiləri» başlığı altında verilmişdi. O romanın elə əvvəldən «Ev» adlanacağı artıq məlum idi. Həmin yazılarda ilk dəfə olaraq, gələcəkdə «Yüz ilin tənhalığı» adlanan romanın əsas qəhrəmanları və obrazları artıq özlərini tanıتماğa başlayır. Həmin obrazlar sonrakı illərdə Q.Markesin nəsrində zaman-zaman üzə çıxacaq, gələcəkdəki möhtəşəm romandan soraq yetirəcəkdir. Əlbəttə ki, bunun başında Buendialar ailəsi, onların dedə-baba mülkü və şübhəsiz ki, polkovnik Aureliano Buendia durur. Təbii ki, onların hamısı Arakatakada keçən uşaqlıq illəri ilə, babasının vətəndaş müharibəsi ilə bağlı xatirələri ilə səsleşir. Həmin o üç yazıda gələcək romanın bəzi ideya-bədii özülləri də artıq görünməkdədir: tarixi retrospektivdə Buendiaların yaşadığı tək-cə bu günkü gün yox, tarix də diqqət mərkəzindədir; zaman sərbəstliyi; qəhrəmanların xarakterində gözə çarpan qəribəlik, həm də qrotesk cəhətlər; polkovnikin, eləcə də onun nəslindən olanların davranışında, dünyagörüşündə özünü biruzə verən natamamlıq; (*Земсков В.Б. Габриель Гарсиа Маркес. Очерк творчества. М.Художественная литература. 1986, 224 с.с.48*).

«Yüz ilin tənhalığı» romanındakı bütün gerçəklik Q.Markesin özünün nəslindən gəlir və romanda baş verənlərin hər biri ilk növbədə

«ailə həyatı» kimi təqdim olunur. Q.Markes özü deyir ki, - roman haqqında söylənən fikirlərdən ən çox xoşuna gələn - bir oxucunun romanda latın-amerikan ailəsinə məxsus həyatın, doğru-düzgün əks olunması barədə söylədiyi fikirdir.

Yazıçının öz sözüdür ki, «Yüz ilin tənhalığı» - doğmalarının, qohum-qardaşlarının, xətrini əziz tutduğu adamların həyatına, yaşayışına istinad və eyhamlarla doludur. Yazıçının şəxsiyyətinə belə olub-olmayan, onu tanıyan, yaxud tanımayan hər bir oxucu bilməmiş deyil ki, «Yüz ilin tənhalığı»ndakı Buendiaların mülkü məhz Q.Markesin dədə-baba yurduudur. Q.Markesin də babası və nənəsi eynilə romandakı Xose Arkadio və Ursula kimi əmioğlu-əmiqızı olublar. Hətta romandakı Ursulanın soyadı eynilə Q.Markesin nənəsinin soyadı kimi İquarandır. Romandakı Xose Arkadio adam öldürəndən sonra arvadı ilə birgə baş götürüb gedir, yaşamağa təzə yurd yeri axtarır. Markesin doğma babası olan Nikolas Markesin də başına belə bir iş gəlmişdi, babasının ona uşaq vaxtı söylədiyi bir sözü, yazıçı tez-tez təkrarlayır: «Sən bilmirsən, meyit necə ağır olur?!» Romandakı Xose Arkadio öz oğlunu «buza» baxmağa aparır, Nikolas Markes isə öz nəvəsini-gələcəyin məşhur yazıçısı Q.Markesi səyyar sirkə-dəvəyə baxmağa aparmışdı.

«Yüz ilin tənhalığı»ndakı evdə də Q.Markesin dədə-baba evindəki kimi çoxlu adam yaşayır. Bir nəfər dünyadan köçəndə onun otağı tamamilə bağlanır. Yazıçının özünün dediyi kimi onun bir xalası romandakı Amaranta kimi özüyün kafən toxuyurdu. Toxuyub qurtarmışdı və ölmüşdü. Romanda donuz quyruqlu körpə dünyaya gətirən Amaranta Ursula istəyir ki, iki oğlu olsun və onları - Rodriqo və Qonsales - deyə Q.Markesin iki oğlunun adıyla çağırınsın. Romandan aptekçinin cavan qızı — Q.Markesin arvadı Mercedes Barçanın obrazı

Ədəbiyyatşünaslıq

öteri də olsa gəlib keçir. Nəhayət, romanın və Makondonun sonuna yaxın Aureliano Buendianın silahdaşı Xerinaldo Markesin nəvəsi Qabriel Markes peyda olur və yükü yalnız Rablenin seçilmiş əsərlərindən ibarət olan bu oğlan Makondodan Parisə, yazıçı kimi tanınmaq üçün yola düşür. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi Q.Markes də hələ «Yüz ilin tənhalığı»nı yazmamışdan, bir yazıçı kimi məşhur olmaqdan ötrü beləcə Fransaya köçmüşdü...

«-«Mən «Yüz ilin tənhalığı»nı on yeddi yaşım olanda yazmağa başlamışam.»

M.V.L. - Bəlkə lap elə birinci kitabından danışasan?

Q.Q.M. - Birinci kitabım elə «Yüz ilin tənhalığı» olub...

Mən onu yazmağa başladım... Və birdən hiss elədim ki, bu çox ağır yükdü...

M.V.L. - Sən o yaşda Makondonun tarixini danışmaq fikrindəydin?

Q.Q.M. - Danışmaq nədi, hətta ilk abzası yazıb dayanmışdım. Hansı ki, roman o abzasla başlayır. Gördüm ki, çiynimi gücüm çatmayan bir yükün altına vermişəm. Öz danışdığuma özüm inanmasam da, bilirdim ki, bütün bunlar hamısı həqiqətdir. Qarşıma çıxan çətinliklə, ancaq texniki mahiyyət daşıyır...

M.V.L. - Bəs Makondo hardan peyda olub? Səndə bütün hadisələr Makondoda baş verir. Gərçəkdə olmayan bu məkan barədə yazmaq hardan ağına gəlib?

Q.Q.M. - Mən bu barədə dəfələrlə demişəm. «Hər şey anamla, təzədən Arakatakaya qayıdandan sonra baş verib. Makondo məndən ötrü - keçmişdir... Adını isə banan fermasından götürmüşəm... Kənd adı deyil... Ad xoşuma gəldi, mən də ondan istifadə elədim...»

(Писатели Латинской Америки о литературе. М.Радуга, 1982, 397 с. с.143).

«Yüz ilin tənhalığı» romanında qəhrəmanların hamısı bir məkanda - Makondo deyilən əyalət qəsəbəsində yaşayırlar. Makonda haradır, Kolumbiyanın hansı tərəfində yerləşir və bu sözün mənası nədir? Bəzi mütəxəssislərin fikrincə MAKONDO - heç bir şeyə yararlı olmayan, yerin təkinə işləmiş, çox dözümlü bir ağacdır. Kimisə də deyir ki, bu xalq təbabətində çox işlənən dərman bitkisinin adıdır - suyu hər hansı yararı sağaldır. Kolumbiyalı ədəbiyyatşünas X.Mexia Duke isə güman edir ki, xalq cəngəlliyn ən sıx yerini Makondo adlandırır, ora gedib çıxan adam ölümü gözünün altına almalıdır, çünki, orda azmaq, üstünü yosun örtmüş bataqlıqda batmaq adi bir işdir. Makondo kəlməsinin Afrikadan gəldiyini zənn eləyənlər də çoxdur. Bu həmən ləhcədə banan ağacı deməkdir, həmən növ guya yalnız Kolumbiyada yetişir. Rəvayətə görə Makondo şeytanın çox xoşladığı banan növüdür ki, makondo bitən yerlərdə cinlər və şeyatınlar gəzib-dolaşırlar. *(Yenə orada, səh.144)*

Biz belə hesab edirik ki, Makondo kəlməsi məhz yazıçının özünün boynuna aldığı mənaya daha uyğundur. Ancaq, fakt burasındadır ki, mücərrəd, ya konkret ad olmasına baxmayaraq «Yüz ilin tənhalığı» romanında hadisələr burda baş verir, Q.Markesin demək olar ki, bütün qəhrəmanları yerlə-göy, həqiqətlə uydurma, realqla fantastik bir dünya arasında, məhz Makondo deyilən məkanda yaşayırlar. Makondo Q.Markesin hələ 1955-ci ildə çap olunan «Bir dəfə şənbədən sonra» adlanan hekayəsində gözlərimiz önündə canlanır. Həmin hekayədə Makondo бүркү içərisində boğulur, bu kənddə bir-birindən ayrı düşmüş, tək-tənha, bir-birinə tamamilə yad olan, qəribə adamlar yaşayır. Makondonun səmasında qanad çalan quşlar vaxtaşırı özlərini məftildən

Ədəbiyyatşünaslıq

toxunmuş torlara çırpır, intihar edirlər. Və burda tez-tez «ölü quşların yağışı» yağır. Burda Zaman öz qanunları ilə axıb getməkdədir. Göydən yağan ölü quşlar və bir də yaxınlaşmaqda olan qasırğa - Makondonun başı üstündə fırlanan qoşa tale yüküdür. Nə vaxtsa balaca, sarı parovozdan Makondoda yerə düşən oğlanı elə bil donmuş Zaman bataqlıq kimi özünə çəkir, bir daha Özündən qırağa buraxmaq istəmir. Həmin hekayədə Makondo məkan kimi gerçəkliklə fantastik reallıq arasında bir ilğimdir. Bizim gözüməzə həm görükür, həm də görükmür... Əlbəttə, biz, Q.Markesin həmin hekayəsinin fərqiə bu dərəcədə varmazdıq, əgər ki, bir cəhəti nəzərə almasaydıq... Qeyd olunası başlıca amil ondan ibarətdir ki, Q.Markes Makondodan başlamış ayrı-ayrı obrazlara, ayrıntılara, əşyalara, hətta rənglərə qədər, bu hekayədən «Yüz ilin tənhalığı» romanına köçürməyi lazım bilib. Məsələn, Xose Arkadio Buendia qəfil bir güllədən ölüb, onun meyidi uzun müddət barıt qoxuyub, Rebekka günlərin bir günü hər şeyini atıb, uzaq-naməlum səfərə çıxan babasını xatırlayır və s. Hekayədəki sarı rəngli parovoz, «Yüz ilin tənhalığı»nda gülləbaran edilmiş fəhlələrin meyitləri yüklənən banan vaqonlarını dartıb aparır...

“...Makondonun əsl dərdi ondan ibarətdir ki, bu qəsəbədə heç kəsin gözü başqasını götürmür, hamı bir-birinin əlindən acıqlıdır, bir-birinin paxıllığını çəkir. Elə bil Makondo çox sağalmaz bir xəstəliyə tutulub, bu xəstəliyin əlacı yalnız Makondonun Yer üzündən silinməsi, tamam məhv olması ilə bağlıdır.» (*Maldonado Denis, Manuel La vilencia en la obra de Garcia Marquez... Boqota, Suramerica, 1977, 179 p. 17 cm.*)

Q.Markes müsahibələrinin birində Makondonun onun həyat və yaradıcılığında nə boyda əhəmiyyət kəsb etdiyindən danışır. Xüsusi olaraq qeyd edir ki, Makondo onun demək olar ki, bütün əsərlərində ayrıca bir

obrazdır. Ayri-ayrı tədqiqatçılar Q.Markes sənətinin biliciləri cəngəlliyn dərinliyində dünyaya gələn Makondonu həər öz bildiyi, başa düşdüyü kimi yozmağa çalışıb. Ancaq, onu da qeyd etmək lazımdır ki, Q.Markesin bütün əsərlərindən qırmızı xətt kimi keçən Makondo müxtəlif şəkillərdə ortaya çıxır. Özünün coğrafi, tarixi və fantastik sərhədlərini o qədər genişləndirir ki, oxucu az qala bu məkanın hər bir ölçüsünü öz təxəyyülündə itirmiş olur. Mənəvi və rəmzi baxımdan Makondo yazıçı tərəfindən daha da dərinləşir, bir obraz kimi mürekkəbləşir. Bəzən bir-birinə zidd olan müxtəlif mənə və cizgilərdə meydana çıxır, iyirminci yüzillikdə özünü məşhur bir ədəbi dünya, yazıçıların «kəşf etdiyi» ən maraqlı məkanlardan biri kimi tanıtdırır. Q.Markesin yaxın dostlarından biri, yuxarıda dəfələrlə onunla dialoqdan misallar gətirdiyimiz, məşhur Peru yazıçısı Varqas Lyosa «Yüz ilin tənhalığı»na həsr olunmuş «Amadis Avropada» adlı məqaləsində Makondo və ümumiyyətlə roman müəllifi haqda belə deyir: «...Elə bil ki, burda təxəyyül bütün düşünləri qıraraq cilov gəmirir, dördnala çapır, heç bir sədd, yasaq, natural realizmin, psixoloji və romantik roman janrının heç bir şərtiliyinə məhəl qoymadan irəli cumur, eyni zamanda tanıdığımız realizmin hər qatına toxunaraq Makondonun yaranışdan ölümünə qədər bütün həyatını təsvir eləyir, - bu həyatda fərdi və ümumi, əfsanəvi və tarixi, sosial və psixoloji, lirik məqamlar öz yerini lazımınca tapıbdır... Ədəbiyyat müəllimlərimizin söylədiyi kimi Servantes cəngavər romanlarının köksünə xəncər saplayıb, ona lağ edib öldürəndən sonra, romançılar öz təxəyyülünü cilovlamağa məcbur oldular; öz kitablarında baş verən hadisələri yalnız bir məqama sıxışdırdılar... Budur, bütün bunlara rəğmən «yelqovana» oxşayan, yaraşıqlı, türk sifətli, cazibədar bir kolumbiyalı çiyinlərini qısa-qısa, özündən əvvəlki dörd yüzillik ədəbiyyatı heç eyninə də almır; hələ bu

Ədəbiyyatşünaslıq

azmış kimi gerçəkliyin özü ilə bəhsə girir, xarakterdə, insanın varlığında, yaddaşında, xəyalında, təsəvvüründə, yuxularında nə varsa, hamısını romana gətirir; təhkiyəni həyatda olduğu kimi hərtərəfli, rəngarəng, təbii şəkildə qurur...»

Makondodakı həyat heç də sehdən, yuxulardan, fantaziya və eşq macəralarından ibarət deyil. Hakimiyyətlə kasıblar, yeməyə qartnı dolusu çörək tapmayan sinif arasında gündən-günə mübarizə qızışır. Bu mübarizədə qan tökülür, Makondo dəhşətli hadisələrin şahidi olur. Hətta vaxtaşrı olaraq Makondoda qəribə adamlar peyda olub, hardasa heç kimə lazım olmayan abidələr qoydurur, heykəllərin açılışında iştirak edir, kimlərinə döşündən orden-medal taxırlar. Hər birisi yalandan, saxtalıqdan yoğrulan, rüşvətxorluğun, süründürməçiliyin rəmzi olan bu adamlar son dərəcə amansızdırlar. İnsaf, başqa birisinə rəğbət onların təbiətinə tamamilə yaddır. İnsanın ölümü onlar üçün adi milçək, ağcaqanad ötümündən zərrəcə fərqlənmir...

Daim nəse bir möcüzə baş verən Makondoda gözlə görünməyən, ağilla dərk olunmayan qayda-qanunlar hökmrandır, bu məkanın adamları nə qədər cəhd göstərsələr də həmin qanunların zəhmindən qurtulmaqda acizdirlər. Yeyib-içəndə, bir-birinə məhəbbət izhar eləyəndə belə onlar insan səadətindən uzaqdırlar, sadəcə olaraq, bunu bir mərasim, vərdiş tərzində yerinə yetirirlər. Baş verən irili-xırdalı bütün hadisələrin mahiyyəti onlardan gizlidir, elə bil kim tərəfindənsə gizlədilib. Latın-Amerikasız Ölkələrində məmləkətin, millətin, cəmiyyətin, şəxsiyyətin başına gələn faciənin kökü elə bundadır... «...şəxsən mənim uydurduğum Makondo yazdığım əsərlərin hər birində əsas iştirakçıdır. Dünyadan ayrı düşmüş, cəngəlliklərin, bataqlıqların ortasında itib-batmış Makondo bir çox tənqidçi və ədəbiyyatşünasların diqqətini özünə çəkib, Makondo

Ədəbiyyatşünashq

barədə çoxları yazıb. Açığını deyim ki, Makondo - Latin Amerikasının bu günüdür, indisidir, bu qitənin müasir problemləridir, çünki keçmişdə və hazırda Makondoya bənzər minlərlə qəsəbə ABŞ - monopolialarının əsarəti altında inləyir, məhv olur. Belə kəndlərin əhalisi kətan üzərində öz qəmlərini, dərd və ümidlərini toxuyurlar. Latin Amerika xalqları gələcək naminə öz keçmişini qorumalı, öz tarixini yaratmalıdır. Hər bir Latin Amerikasılı ölkəsinin müstəqillik qazandığı xəbərini eşitdikcə, mən az qala qanad açıb uçuram. Xalqın öz yaratdığı əsl tarix də elə burdan başlayır...» (Г.Г.Маркес. Я бы хотел вывернуть действительность наизнанку... «Москва» 1983, №-3, с.192).

РЕЗЮМЕ

В статье речь идёт о художественном отражении социально-исторического этапа в произведениях Г.Г.Маркеса, который начав с попыток нарисовать конкретные приметы окружающего мира своей страны, в дальнейшем смог создать единого и обобщенного видения всей действительности Латинской Америки.

Статья предназначена и может быть интересна для широкого круга читателей, для студентов и преподавателей филологических факультетов, интересующихся творчеством Г.Г.Маркеса, а также всей Латино-американской литературой.

SUMMARU

This article is about the relation of his temporary in the creation of the great writer Q.Q.Markes.

This article may have interesting the students, teachers of literatures and scientific researchers.

Ədəbiyyatşünaslıq

ƏDƏBİYYAT:

1. *Qarces Luque, Luz Maria, Tiempo y Espacio En Cien Anos De Soledad, Ann Arbor, Mikchigan, 1985, 193 h. 20 sm.*
2. *Земсков В. М. Габриель Гарсиа Маркес, Очерк творчества, М. Художественная литература, 1986, 224 с. с 48.*
3. *Писатели Латинской Америки о литературе, Москва, Радуга, 1982, 397 с. с 143.*
4. *Maldonado Denis, Manuel. Da vilencia En La Obra De Qarsia Marquez Bogota, Suramerica, 1977, 179 p. 17 cm.*
5. *Г. Г Маркес, «Я бы хотел вывернуть действительность наизнанку...», Москва, 1983, № 3, стр. 192.*